

A Közép-Európa Intézet könyvtára

A Közép-Európa Intézet könyvtára az 1985-ben alakult Magyarországtudató Intézet gyűjteményén alapul. Finanszírozását 1990-től a Teleki László Alapítvány vette át, fejlődése az Országos Széchényi Könyvtárból való elköltözése után új irányt nyert. A könyvtárban folyó munka a hagyományos gyűjteményépítés mellett adatfeltáró kutatásokkal és speciális dokumentációs tevékenységgel egészül ki.

A Közép-Európa Intézet Könyvtára és Dokumentációs Szolgálat (KDSZ) a hagyományos kategóriák szerint tudományos szakkönyvtárnak minősül. Gyűjtőköre a társadalomtudományokra korlátozódik, lévén két társadalomtudományi kutatóintézet gyűjteményi bázisa. Ugyanakkor az átlagos társadalomtudományi könyvtártól némileg különbözik finanszírozásának forrásai és lehetőségei, valamint a gyűjteményszervezésen túlmenő, önálló kutatási tevékenysége révén. A kutatóintézetek és így a könyvtár finanszírozása is alapítványi keretek között történik, ami ma Magyarországon szinte egyedül eszméket számít.

A Teleki László Alapítvány 1991-ben alakult, céljai – alapító okirata szerint – a következők:

„Magyarország függetlenségén, demokrácián és kölcsönös előnyökön alapuló nemzetközi kapcsolatai kialakításának tudományos megalapozása, a világfolyamatok, az európai integrációs tendenciák elemzése, a közép- és kelet-európai térség biztonsági, diplomáciai és külgazdasági kapcsolatainak sokoldalú vizsgálata, nemzetközi együttműködési lehetőségek feltárása, figyelemmel az emberi jogok érvényesülése irányzataira és fejlődésére, valamint az etnikai, nyelvi és vallási kisebbségek helyzetére. Az Alapítvány céljának megvalósítása érdekében kutatásokat szervez és finanszíroz, szakértői hálózatot szervez és működtet, tudományos konferenciákat és rendezvényeket szervez, ... gondoskodik a kutatási eredmények publikálásáról, ... bekapcsolódik nemzetközi kutatócsoportok munkájába, ... szervezi a forrásgyűjtést, és dokumentációs tárat tart fenn...”.

Céljai elérése érdekében az alapítvány tudományos intézeteket működtet: a *Közép-Európa Intézetet* és a *Magyar Külügyi Intézetet*. 1995 közepéig a Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat önálló egységként működött, majd szervezetileg beolvadt a Közép-Európa Intézetbe.

Az alapítvány vagyonáról és vagyonkezeléséről természetesen szintén rendelkezik az alapító okirattal. A rendelkezések fő pontjai meghatározzák a

törzstőke arányát, az adományok felhasználásának rendjét. Az okirat leszögezi, hogy az alapítvány „az állami költségvetés által éves összhangban meghatározott és alapítványi célra fordítható költségvetési előirányzathoz” jut. Ez magyarul azt jelenti, hogy az alapítvány a költségvetéstől évente leosztásban kapja pénzügyi keretét, tehát gyakorlatilag költségvetési intézményként működik. Ugyanakkor külön pontban rögzítik, hogy az alapítvány *vállalkozási tevékenységet* is folytathat.

Ezen pont alapján az alapítvány ingatlanokat vásárolt, amelyek felújítása és bérbeadása után az intézetek legalább részben függetlenné válhatnak a mindenkori költségvetéstől. Ez az a lehetőség, amelynek kihasználásával a tudományos intézetek *távlatilag* biztos anyagi háttér birtokában zavartalanul folytathatják tudományos tevékenységüket.

*

A KDSZ munkájában integrálni kívánja a hagyományos gyűjteményi tevékenységet az új típusú adatszolgáltatással. Könyvtári-dokumentációs koncepciójának kialakítását az igények ismerete, a szakmai tapasztalatok és a technikai feltételek megléte segítette.

Számtalan példa mutat arra, hogy a hagyományos könyvtári gyűjtemények egyre kevésbé képesek megbirkózni az információk hatalmas tömegének feldolgozásával és szétsugárzásával. Egyre másra alakulnak a dokumentumok speciális csoportjának (sajtócikkek, kutatási jelentések, tv- és rádióhírek stb.) feldolgozására a könyvtáraktól elkülönült dokumentációs részlegek. Jóllehet ezek a munkacsoportok sok esetben a könyvtári gyűjtemények szervezetébe tagolódnak, tevékenységi körük egyre inkább elkülöníthető a hagyományos könyvtári munkától. Előfordul olyan eset is, amikor a dokumentációs szervezet nem rendelkezik könyvtári háttérrel (pl. a különböző kormányhivatalokban, sajtóhírhírnökségekben), funkciójuk nem az archiválás, hanem az információk gyors eljuttatása a felhasználókhöz. A két szolgáltatási típus

közötti döntő különbség – a munkamódszereken kívül – éppen a gyorsaság. Ugyanakkor közös cél jellemzi mindkét formációt: közvetítő szerepet töltenek be az (információ)források és a felhasználók között, anélkül, hogy önálló információk létrehozásában részt vennének. Ezért nevezhetők szolgáltatásnak. (A közvetítést végző szakmai csoportoktól a legtöbb esetben nem is várható el kutatási tevékenység végzése: nem ez a feladatuk.)

Ezzel szemben a KDSZ megalakulásakor erős külső igényként jelentkezett, hogy a dokumentáció saját adatgyűjtési tevékenységet is szervezzen, amely túlmutat a szokványos könyvtári-dokumentációs adatfeldolgozáson, és kutatási szinten realizálódik.

A KDSZ megalakulásakor három felhasználói igény-típust kellett figyelembe venni:

1. Hagyományos könyvtári gyűjteményének szolgáltatásaival elégítse ki az – elsősorban kutatói – igényeket.
2. Gyorsinformációkkal szolgáljon a kutatási témakörökben.
3. Önálló kutatási tevékenység végzésével eddig fel nem tárt adatokat építsen be szolgáltatásai közé.

A KDSZ gyűjteményi-szolgáltatási tevékenysége

A könyvtár a Magyar Külügyi Intézet és a volt Magyarországi Kutató Intézet könyv- és kéziratárára épült. A gyűjteményre vonatkozó igényeket a Teleki László Alapítvány szervezeti keretein belül működő tudományos intézetek fogalmazták meg. Az intézetek kutatási terveinek ismeretében alakult ki a KDSZ gyűjtőkör, amely két fő témakört ölel fel: a közép-kelet-európai régióra, valamint a külpolitikára vonatkozó szakirodalmat. Továbbra is kiemelten kezeli a kisebbségi kérdés irodalmát.

A kommunikációelmélet három alapvető kérdése közül (MIT? HOGYAN? KINEK?) tehát körvonalazódni látszik az első válasz. A körvonalaknál azonban lényegesen többre van szükség, amikor egy gyűjtemény valós tartalmát határozzuk meg. A nagyon egyszerűnek látszó kérdésnek ugyanis a megközelítéstől függően több rétege van. A két fő témakörön belül *tér- és időbeli, műfaji és szolgáltatástípusra* vonatkozó megkorlátozásokra van szükség ahhoz, hogy a gyűjtőkör pontosan megfogalmazható legyen.

A képlet még a legnyilvánvalóbbnak látszó térbeli korlátok esetében sem egészen egyértelmű, hiszen míg az egyik témakör egészen konkrét területi egységhez kötődik (Közép-Európa), a külpolitikai témának nincsenek ilyen pontosan meghatározható területi korlátai.

Kissé egyszerűbb a helyzet az időbeli megközelítés esetében: mindkét intézet döntően a közelmúlt és a jelen folyamataival foglalkozik, a dokumentumbázis ennek megfelelően főleg az 1945 utáni korszakra vonatkozó irodalmat tartalmazza.

A „műfaj” döntő tényező minden gyűjtemény esetében. (Ebben az összefüggésben a műfaj megfelel a könyvtáros szakmában használt *dokumentumtípus* fogalomnak.) A KDSZ gyűjteményének fontos részét alkotja a hagyományos könyvtári anyag (könyvek, folyóiratok), ugyanakkor kéziratárában nem publikált dokumentumok is találhatóak (levéltári jellegű anyag), és a tájékoztatásban egyre nagyobb teret hódít magának a számítógépes adatbázisok „műfaja”, amelyek bibliográfiai és faktografikus adatokat foglalnak magukban.

A gyűjtemény tartalmára vonatkozó kérdésre az összefoglaló válasz tehát a következő:

- A KDSZ kézikönyvtári szinten gyűjti és feldolgozza a közép-kelet-európai térségre, valamint a külpolitikára vonatkozó (döntően 1945 utáni) szakirodalmat (jelenlegi állománya kb. 10 ezer kötet).
- Mintegy 150 magyar és külföldi folyóirat megrendelésével segíti a tájékozódást a fenti témakörökben.
- A korábban a Magyarországi Kutató Intézet keretei között működő archívuma megtartásával továbbra is gyűjtőkörébe tartozik a nem publikus dokumentumok (gépiratok, statisztikák, adattárak, interjúk, konferenciajelentések stb.) feldolgozása – jelenleg a hagyományok folytatásaként főleg a nemzetiségi témakörben.
- Saját adatbázisok építésével, valamint külső szolgáltatások megvásárlásával és felhasználásával bibliográfiai és faktografikus tájékoztatást nyújt a kutatóknak.

A szolgáltatások formáiról szólva a második lényeges kérdés, a HOGYAN? megválaszolása kerül sorra.

A technikai lehetőségek fejlődése szükségtelemmé, sőt egyenesen feleslegessé teszi a teljességre törekvést, legalábbis gyűjteményi szinten. Az országban jelentős eredmények születtek olyan adatbázisok és szolgáltatások létesítésével, amelyekre a társadalomtudományi és politikai jellegű kutatások támaszkodhatnak. Ennek ellenére számtalan helyen végzik ugyanazt a munkát: sajtóelemzéseket készítenek, sajtócikkeket, információkat dolgoznak fel. Természetes dolog, hogy minden intézménynek speciális érdeklődési területe is van, de a bázisinformációkat nyilvánvalóan többszörös párhuzamossággal dolgozzák fel különböző helyeken.

Ezen irracionális felismerése vezetett oda, hogy a KDSZ tudatosan elhárította magától a gyűjteményi szintű teljességre törekvést, és körülnéztünk a hazai (és később a nemzetközi) infor-

mációs piacon. A választékból meg kellett találni azt a partnert, amely a fentebb vázolt gyűjteményi kör keretein belül rendelkezik a bázisinformációkkal, és jó esetben kooperációs megállapodást is hajlandó kötni. Az alapos piackutatás eredményeképpen a KDSZ az Országgyűlési Könyvtárral vette fel a kapcsolatot. A kapcsolatnak két oldala van: a KDSZ megvásárolja az Országgyűlési Könyvtár szolgáltatásait (PRESSDOK, Világpolitikai Információ), és saját lehetőségeit mozgósítva részt vesz egy másik szolgáltatás kibővítésében (HUNDOK). Így mentesül a magyar sajtó óriási munkát jelentő folyamatos dokumentálásától (hiszen azt a PRESSDOK már elvégezte), és a külföldi szakfolyóiratok politikai és jogi vonatkozású cikkeinek feldolgozásától (a Világpolitikai Információ nevű szolgáltatásban hatalmas folyóiratbázis alapján számítógépes rendszerben már visszakereshetőek a bibliográfiai adatok). A KDSZ fennmaradó kapacitásának egy részét viszont arra fordítja, hogy partnerként kibővítsa a HUNDOK sajtódokumentációs szolgáltatás forrásbázisát.

A HUNDOK eredetileg azzal a céllal jött létre 1990-ben, hogy a világsajtóban megjelenő sajtócikkek alapján dokumentálja a Magyarország-kép alakulását. Az Országgyűlési Könyvtár a saját gyűjteményében meglévő periodikumok feldolgozásával ennek a feladatnak egészen 1992-ig eleget tudott tenni. A kelet-európai változások nyomán azonban a régió országainak könyv- és sajtópiaca egyik pillanatról a másikra felborult, és a nagykönyvtár laprendeléseiben képtelen volt követni az áttekinthetetlen változásokat. Hiányként jelentkezett a HUNDOK-ban a kelet-európai országok sajtótermékeinek feldolgozása. Ezt az űrt igyekszik kitölteni a sokkal kisebb, és ezért talán mozgékonyabb KDSZ azzal a vállalásával, hogy a HUNDOK megszabta formában összegyűjti, és számítógépen visszakereshetővé teszi a kelet-európai országok Magyarországról és a magyar kisebbségekről szóló legfontosabb sajtócikkeit. (Az Országgyűlési Könyvtár főleg nyugati lapokat dolgoz fel.) A munka eredménye az Országgyűlési Könyvtárral közös szolgáltatásban kerül forgalomba.

A KDSZ részvétele a HUNDOK-szolgáltatásban a racionális munkamegosztásra törekvést példázza: sok esetben érdemes felhasználni a már meglévő eredményeket, hogy a felszabaduló erőket egyéb tevékenységre lehessen fordítani.

A HUNDOK kapcsán érdemes szólni a KDSZ tudatos munkájáról az információk összegyűjtése érdekében. Kis intézményként nem arra kell törekednie, hogy mindent helyben kapjanak meg a felhasználók, hanem elsősorban azon kell munkálkodnia, hogy a KDSZ munkatársai tudják, hol találhatják meg a keresett dokumentumokat.

Az információk és a dokumentumok kezelése ebben a felfogásban élesen kettéválik, mert – kihasználva a technikai fejlődés kínálta lehetőségeket (Internet) – remélhetően mód nyílik az információk minél teljesebb körének összegyűjtésére, legalábbis az intézeteket érdeklő témákban.

A kívülről beszerzett adatok kezeléséhez és visszakereshetővé tételéhez elengedhetetlenül szükséges egy saját számítógépes program megléte, amelyben az „importált” adatok egységes rendszerben bocsáthatók a felhasználók rendelkezésére. Ezt a célt szolgálta a TINLIB nevű integrált könyvtári programrendszer megvásárlása, amelynek természetesen csak másodsorban fő feladata az import, először a KDSZ gyűjteményét kellett adatbázisba szervezni.

A TINLIB a könyvtári munkafolyamatok teljes számítógépes szervezését képes menedzselni. A könyvtár gyarapítása, a periodikummegrendelés, vagy éppen a kölcsönzés automatizálása éppen úgy hozzátartozik a rendszer szolgáltatásaihoz, mint a rendkívül fejlett keresési lehetőségek biztosítása online katalógusmodulján keresztül.

Az állomány adatbázisba szervezése körültekintő előkészítést igényelt a könyvtár munkatársai részéről. A keresést biztosító tárgyszórendszer kidolgozása megelőzte az adatbevitelt, és a gyűjtemény mélyebb ismeretét feltételezte. A rendszer lehetőséget nyújt tezausz építésére, és ezt az adottságát kihasználva kezdődött meg a keresési rendszer kidolgozása. A mintegy ezer tezausz-kifejezést tartalmazó alapstruktúrát az adatbevitel előrehaladtával folyamatosan egészítjük ki. A tezauszba nem illeszthető kifejezéseket a TINLIB-en belül egy másik listába szervezzük, és ez a tárgyszókészlet adja az alapját a bővítéseknek. A tezauszban a tartalmi tárgyszavak mellett külön gondot fordítottunk a földrajzi, nyelvi, etnikai és időbeli keresés lehetőségének megteremtésére.

A könyvtár állományának számítógépes feldolgozása folyamatban van, a cikk megjelenése idején már számítógéppel is kereshetővé vált a könyvtári és kéziratári gyűjtemény egy része.

A második kérdésre (HOGYAN?) tehát összefoglalva a következő válasz adható:

- saját gyűjteményének számítógépes feldolgozásával,
- külső szolgáltatások megvásárlásával,
- kooperációs megállapodások megkötésével,
- és külső adatbázisok anyagainak integrálásával olyan *központi információs bázis* kialakítása, amely jól körülhatárolt gyűjtőkörének keretein belül áll a felhasználók rendelkezésére.

Hogy kik ezek a felhasználók, azt a harmadik sarkalatos kérdésre (KINEK?) adott válaszból tudhatjuk meg.

A gyűjtemény és a szolgáltatások rendszere jelenlegi koncepciónk szerint *elsősorban a kutatói*

tevékenységet kívánja szolgálni. Ennek rögzítése azért fontos, mert a felhasználói kör és az igények határozzák meg elsőrendűen az intézmény gyűjteményi tartalmát (mit?) és a szolgáltatások formáit is (hogyan?). A KDSZ alapvető feladata az alapítvány keretében dolgozó tudományos munkatársak információellátása.

Ugyanakkor, mivel mindkét intézetben több kutatási projekt jelenkori témájú, szükség van a viszonylag friss, főképpen sajtóinformációkra. A jelenkor-központúság a gyűjteményben és a szolgáltatásokban egy másik, nem kevésbé fontos felhasználói kör megcélzását is jelenti: az érdeklődő *politikai intézmények* informálását a KDSZ-nél összegyűjt anyagokról.

A gyűjtőkör kapcsán felsorolt dokumentum- és szolgáltatástípusok azonban nem jelentenek különleges kínálatot más könyvtárakkal szemben a politikai szférában dolgozó szakemberek számára. Ezért a KDSZ arra törekszik, hogy speciális dokumentumok beszerzésével vonzza magához a felhasználók ezen körét, és bővítse gyűjteményét. Szeretnénk, ha a gyűjteménybe kerülne a *politikai pártok kisebbségi kérdéssel és külpolitikával foglalkozó nyilvános dokumentumai*. Ha a kezdeményezés sikerrel jár, reményeink szerint egyedi gyűjteménybe szervezve, könyvtári körülmények között feldolgozva válik kereshetővé a ma még áttekinthetetlen dokumentumhalmaz. A tervezett különgyűjtemény a politikai és a tudományos szférát egyaránt kiszolgálja.

A felhasználók következő csoportját az *egyetemi hallgatók* alkotják. A tudományos intézetek több munkatársa oktat felsőoktatási intézményekben, így kézenfekvő, hogy a tanítványok számára is hozzáférhető legyen a KDSZ gyűjteménye.

A felhasználói kör összefoglalva tehát a következő:

- az alapítvány tudományos munkatársai,
- kül- és belföldi tudományos kutatók,
- a politikai szférában dolgozó szakértők és tisztviselők,
- egyetemi hallgatók.

A KDSZ kutatási tevékenysége

A Teleki László Alapítvány Tudományos Tanácsának határozata szerint a KDSZ tudományos jellegű tevékenysége elsősorban tematikailag határolható el a kutatóintézetek projektjeitől. Fő jellemzője, hogy az *adatokra koncentrálnak* olyan alap kutatások elvégzésével, amelyek további tudományos tevékenység kiindulópontját képezhetik.

A határozatnak megfelelően a KDSZ tehát különféle *adattárak*, *bibliográfiák* összeállításával, valamint *statisztikai* jellegű *feldolgozásokkal* veszi ki a részét az alapítvány kutatási feladataiból. A

feltárt anyag mindenkor adatbázisba szerveződik, s így a *projektek befejezésekor a KDSZ szolgáltatásainak körét gazdagítja*. Némelyik projekt eredménye a nagyobb publicitás érdekében kiadvány formájában is meg fog jelenni.

A jelenleg futó projektek a következők:

- Az *EtnoGraf* térképi-statisztikai adatbázis fejlesztése.
- A *Közép-Európa magyar kisebbségi intézményrendszere* című adattár összeállítása és kiadása.
- A *Kelet-Közép-Európa kisebbségi bibliográfiája* című kiadvány összeállítása.

Az EtnoGraf

Az EtnoGraf rendszer a KDSZ-nél két éve folyó kutatási program keretében jött létre; a számítógépes program kifejlesztése az Állami Számítógépes Szolgálat Informatikai Rt. nevéhez fűződik. A kutatási program témavezetője *Sebők László* kartográfus-demográfus (KDSZ), a programfejlesztő matematikus *Sáry Zoltán* (ÁSZSZ).

A program a Határon Túli Magyarok Hivatala kezdeményezésére indult 1991-ben, majd a Teleki László Alapítvány megalakulásával a KDSZ vette át szervezését. A projekt finanszírozása alapvetően saját költségvetéséből történt, de jelentős támogatásban részesül az OKTK Magyarországtudás program keretéből is.

Az EtnoGraf olyan komplex rendszer, amely számítógépen rögzített (digitalizált) térképi állományok és különböző adatbázisok többszintű összekapcsolását és megjelenítését képes kezelni. Esetünkben a térképi állomány Magyarország és a szomszédos magyarlakta területek községszintig feltárt térképeit jelenti, míg az adatbázis ezen területek nemzetiségi megoszlásának statisztikai adatait tartalmazza. A statisztikai adatbázisban 1910-től kezdődően napjainkig szerepelnek a nemzeti-ségi adatok, mindig a hivatalos népszámlálások számsorainak felhasználásával. Az adatbázis „mellékterméke” egy többnyelvű helységnévtár is a szomszédos országokban lévő magyarlakta településekről (ennek egy része megjelent Sebők László: *Magyar neve?* című könyvében).

Az EtnoGraf tehát összekapcsolhatóvá teszi ezen állományokat, és a rendelkezésre álló statisztikai adatokkal különböző számítások végzésére is alkalmas.

Az EtnoGraf elkészültekor teljes áttekintést ad Közép-Európa etnikai megoszlásáról. Az áttekintés egyrészt a nemzetiségi viszonyok számszerű változásait követi végig az elmúlt nyolcvan év folyamán, más oldalról pedig a települések szintjén lehetővé teszi a településnevek és a közigazgatási változások rekonstrukcióját.

A program használatakor tetszőleges területi egység kijelölésével (ez lehet település, járás, megye) megjeleníthető a kiválasztott terület térképe, lakosságszáma az adott időpontban, valamint nemzetiségeinek számszerű és százalékos megoszlása. A statisztikai adatok kör- vagy oszlopdiagram formájában is megjeleníthetők. A program lehetőséget nyújt a felhasználónak arra, hogy a vizsgált részterületet – az ún. szűrők alkalmazásával – a térképről maga jelölje ki. A rendszerbe épített animáció segítségével filmszerűen lejátszhatók az azonos területegységen belül bekövetkezett nemzetiségi változások.

Az eddig említett lehetőségek a programot kiválóan alkalmassá teszik demonstratív felhasználásra. A rendszerből nyert térképek a hozzájuk kapcsolódó diagramokkal színes lézerprinteren ki-nyomtatva igényes kiadványok mellékleteként is megállják a helyüket, de illusztrációs anyagként szolgálhatnak a sajtónak is.

Az EtnoGraf ütemterve:

Országok	Népszámlálások és térképek	Elkészült	Megjegyzések
ROMÁNIA	1992	OK	
Erdély	1850, 1880, 1890, 1900, 1910, 1930, 1941, 1956, 1966, 1977, 1992	1995	1850-1900: térképek nincsenek 1956: hiányos adatok
SZLOVÁKIA	1910, 1921, 1930, 1941, 1970, 1980, 1991	1995	1970, 1980: hiányos adatok
EX-JUGOSZLÁVIA:			
Vajdaság (Szerbia)	1910, 1921, 1931, 1941, 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991	OK	
Horvátország	1910, 1921, 1948, 1981, 1991	1996	
Bosznia	1910, 1921, 1948, 1991	1996	
AUSZTRIA:			
Burgenland	1910, 1920, 1923, 1934, 1951, 1961, 1971, 1981, 1991	1995	
Karintia	1910, 1991	1996	
UKRAJNA Kárpátalja	1910, 1921, 1930, 1941, 1989	1995	1989: hiányos adatok
MAGYARORSZÁG	1880, 1890, 1900, 1910, 1920, 1930, 1941, 1949, 1960, 1970, 1980, 1990	1997	

Terveink szerint a program 1995-ben elkészülő 4.0-s verziója meg fogja szüntetni azokat a hiá-

nyosságokat, amelyek miatt a rendszer forgalmazását még nem kezdhettük meg. Az új verziónál SQL programrendszer segítségével egyszerre több (különböző típusú: dBase, Oracle, Access, Excel, Paradox stb.) adatbázist kapcsolhatunk majd a rendszerhez, s teljesen átdolgozzuk az információkereső és a táblázatos adatmegjelenítő részt. Az ábrázolási lehetőségek köre is gyarapodni fog: például az osztott kördiagramok nagysága értékarányos is lehet (pl. 1 pixel = 10 lakos; nyomtatásnál 1 mm² = 10 lakos). Természetesen lehetséges lesz majd a térképek exportálása és importálása DXF formátumban – így más GIS rendszerekkel közvetlen kapcsolatot építhető ki.

A nemzetiségi adatok térképi ábrázolását csak első lépésnek tekintjük. A KDSZ szervezésében folyó másik kutatás, a Közép-Európa magyar kisebbségi intézményrendszere c. projekt már az EtnoGrafhoz kapcsolható formában (Access adatbázis-kezelővel) készül. Befejezésekor az egyes területek nemzetiségi adatain kívül kikereshetők és megjeleníthetők lesznek a településeken működő kisebbségi intézmények leírásai is.

A későbbiekben egyéb adatbázisok építését is tervezzük (pl. oktatási, egyházi adatok, igény esetén gazdasági statisztikák, vagy bibliográfiai adatbázis is csatlakoztatható a rendszerhez). Terveink szerint a rendszert teljes feltöltése után CD-ROM-on adjuk közre.

1993 novemberére a program fejlesztői egy mintaadatbázist, ún. DEMO-floppyt készítettek, amely a vajdasági adatbázisból tartalmaz néhány adatot. A DEMO célja kettős: egyrészt a potenciális vásárlók figyelmének felhívása a rendszerre, másodsorban pedig a program tesztelése. A DEMO-hoz részletes felhasználói kézikönyvet is mellékelünk.

Közép-Európa magyar kisebbségi intézményrendszere. Adattár

A projekt 1992-ben indult a KDSZ szervezésében, témavezetője *Bárdi Nándor*.

Az adattár gondolatát a mindennapi munka során tapasztalt hiány keltette életre: elemi adatokkal sem rendelkezünk a magyar kisebbség intézményeiről, jóllehet ezekre tudományos, de gyakorlati célokból is szükség lett volna.

A program célja az ausztriai, szlovákiai, ukrajnai, romániai, szerbiai, horvátországi és szlovéniai magyar intézmények címjegyzékének összeállítása az 1993–94-es állapotokra vonatkozóan. Az adattár a következő intézménytípusokat tartalmazza:

- politikai pártok, mozgalmak, érdekvédelmi szervezetek;
- oktatási intézmények (óvodák, elemi iskolák, középiskolák és felsőoktatási intézmények);

- művelődési intézmények (művelődési házak, könyvtárak, múzeumok, színházak, zenekarok, énekkarok, könyv- és lapkiadók, sajtó);
- tudományos intézmények;
- egyházak (az egyházközségek szintjéig);
- egyesületek, alapítványok, egyéb önszerveződések.

A felsorolásból kitűnik, hogy a gyűjtési kör felöleli a kisebbségek kulturális, oktatási és egyházi életének intézményesült formáit. Kivételt csak a gazdasági jellegű csoportokkal tettünk, egyszerűen azért, mert a privatizáció elindulásával követhetlenné vált a gazdasági társaságok áttekintése, és ezek a formációk általában nem nemzetiségi alapon szerveződtek. Ezért az adattárba nem kerültek be gazdasági feladatokat végző intézmények.

Az intézmények adatait helyben gyűjtik össze, a munka egy része tehát a „terepen” folyik. (Általában megyei szintű területi egység tartozik egy-egy munkatárshoz.) Ezzel a munkaszervezéssel biztosítható az adatok teljes körének felkutatása, és a lehető legnagyobb pontosság.

A gyűjtés adatlapokon történik, amely a következő azonosító pontokat, illetve információkat tartalmazza: az intézmény hivatalos és magyar neve, a település hivatalos és magyar neve, pontos cím, a vezető neve, és az intézmény tevékenységi körének leírása. Minden adatlapot kódszámmal látunk el a gyűjtők, ami a számítógépes kereséshez szükséges intézménytípus és területi hovatartozás szerint. (Az EtnoGraf projekt ismertetésekor utaltam arra, hogy a területi kódszámok teszik majd lehetővé az intézményi leírások összekapcsolását a számítógépen rögzített térképekkel.)

A cikk megírásának idején Ausztria kivételével adatlapokon teljes számban összeállt a magyar oktatási és egyházi intézmények címtára. (Az ausztriai munkát az országban érvényes szigorú adatvédelmi törvények késleltetik.) Az adatok számítógépes rögzítése megkezdődött, az említett két intézménytípusra vonatkozó kataszter már Access adatbázis-kezelőben használható.

Mivel a címtár feltehetően szélesebb érdeklődésre is számot tarthat, a KDSZ önálló kiadványsorozata keretében tervezi megjelentetni az adattárt.

A címtár gyorsan avuló műfaj. A változó közép-európai régióban gyakran előfordul, hogy intézmények, egyesületek, alapítványok egyik pillanatról a másikra megszűnnek, vagy éppen megalakulnak. Ezért semmiképpen nem elégséges az adatokat egyszer összegyűjteni. Az elkezdett munkának akkor van értelme, ha időről időre aktualizáljuk a címtárt. Ezért a KDSZ két-három éves időközönként tervezi az adatbázis aktualizálását a felfrissített adatokkal.

A magyar kisebbség intézményi adatainak összegyűjtése magyar szempontból nyilvánvalóan

prioritást élvez. Ugyanakkor érdekes összehasonlítást eredményezne, ha hasonló adataink lennének a régió más kisebbségeiről is, nem is beszélve a kiterjesztett gyűjtőkör tudományos és gyakorlati hasznáról (kézikönyv a közép-európai kisebbségek intézményeinek adataiból). Ezért a következő tervperiódusban a KDSZ a müncheni Súdost-Instituttal közösen egy bővített tartalmú adattár létrehozását is tervezi Közép-Európa (nem csak magyar) kisebbségi intézményrendszeréről.

Kelet-Közép-Európa kisebbségi bibliográfiai kézikönyve

A projekt „történeti” gyökerei öt évre nyúlnak vissza, amikor a Magyarországi Intézet munkatársaként a tárcaközi TS-4/5 nevű kutatási program támogatásával bibliográfiai adatgyűjtést indítottam el *A szomszédos országokban élő magyarság történetének annotált bibliográfiája. 1918–1945* címmel. Az adatgyűjtési munka során a két háború közötti időszakban megjelent magyar és szomszédos országokbeli könyv- és folyóiratanyagot dolgoztam fel. A 7000 annotált címléírást tartalmazó bibliográfia jelenleg adatbázis formájában a Teleki László Alapítvány központi számítógépén található meg, kiadására még nem került sor.

Időközben kerültem kapcsolatba a müncheni Súdost-Institut könyvtárának igazgatójával, *Gerhard Seewannal*, aki a Kelet-Európa valamennyi kisebbségére vonatkozó bibliográfia gyűjtési munkálatait szervezte. Egymás munkáját megismerve határoztuk el, hogy adatainkat összesítve, közösen jelentetjük meg a nagybibliográfiát.

A mintegy 10-12 ezer tételre tervezett kötet tehát a Kelet-Közép-Európa (Magyarország, Cseh-szlovákia, Ausztria, Ukrajna, Románia, Bulgária, Albánia, Görögország és az egykori Jugoszlávia) kisebbségeire vonatkozó helyi és nemzetközi szakirodalom közreadására vállalkozik. A bibliográfia időhatárai az 1918 utáni időszakra korlátozódnak. A tervezett kiadvány a két háború közötti időszakban megjelent könyvek, valamint a háború után kiadott könyvek, folyóiratcikkek és tanulmányok bibliográfiai leírásait tartalmazza.

A magyar kisebbségekre vonatkozó anyag gondozása mellett a KDSZ vállalta a szlovákiai és kárpátaljai szakirodalom összeállítását is. A bibliográfiát egységesen a MicroISIS programrendszerben dolgozzuk fel.

Terveink szerint a gyűjtőmunka 1995 végéig befejeződik. Ekkor véglegesítjük a német partnerrel a feldolgozási szempontokat (a bibliográfialeírás és az annotáció formáját, a névátírást stb.), hogy a nálunk már számítógépen lévő bibliográfiai adatokat a közös formához igazítsuk. 1996. tavaszig az adatrögzítés befejeződik, majd a szerkesz-

tés és javítás következik. A kötet megjelenése 1996-ban várható.

Kiadványterv

A KDSZ az európai kisebbségekre vonatkozó *tényadatok* hozzáférhetővé tételére önálló kiadványsorozat (füzetsorozat) megjelentetését kezdte el *Kisebbségi adattár* címmel. A sorozatban a fentebb már ismertetett kutatási projektek eredményein kívül külső szerzők munkái is helyet kapnak. Az adatok körét a következőkben határoztuk meg: az etnikai kisebbségekre vonatkozó *statisztikák, térképek, bibliográfiák, repertóriumok, és a kisebbségi kérdés jobb megértését vagy rendezését szolgáló modellértékű dokumentumok*. A sorozatban évi 4-5 füzetet tervezünk, de megfelelő anyagi lehetőségek megszerzése esetén ennél több kiadvány is megjelentethető. A füzetsorozat nyelve alapvetően magyar, de a statisztikákhoz, térképekhez – amelyek értelmezése nem teljesen nyelvtől függő – többnyelvű módszertani és a megértést segítő szövegek is illeszthetők. A kiadványok színvonalát többirányú szakmai lektorálás biztosítja. Ha a kiadvány jellege szükségessé teszi, a kéziratokról szakértők bevonásával szakmai vitákat rendezünk.

A sorozatban megjelent kötetek a következők:

Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953. Bp.–Szeged, 1994. 107 p. (Kisebbségi adattár 1.)

A munka részletes sajtó- és levéltári forrásfeltárás, valamint 80 életútinterjú felhasználásával készült.

Az Aland-szigetek önkormányzata. Bev. tan.: Kovács Péter. Bp. 1994. 54 p. (Kisebbségi adattár 2.)

A Népszövetség Tanácsának 1921. jún. 21-i döntése a finn–svéd vita ügyében, majd az 1992–1993-as módosítások szövegének magyar fordítása.

Jakabffy Imre: Magyarázat Közép-Európa nemzetiségi térképéhez 1942. Bp. 1994. 109 p. 1 térkép mell. (Kisebbségi adattár 3.)

A térkép és magyarázó szövege az 1940-es évek elején készült, 1942-ben jelent meg, de napjainkra csak néhány példány maradt nagyobb budapesti közgyűjteményekben. A térképhez tartozó magyarázó szöveg publikálatlan.

Gál Gyula: A dél-tiroli kérdés. Bp. 1995. 106 p. (Kisebbségi adattár 4.)

A könyv a dél-tiroli autonómia történetét ismerteti a dokumentumok tükrében. A bevezető tanulmányt írta, és a dokumentumokat fordította: Gál Gyula.

Tervezett kötetek a következők:

- Közép-Európa magyar kisebbségi intézmény-rendszere (az ismertetett adattár kiadása).
- A Magyarságkutató Intézet kéziratának nyomtatott katalógusa.
- *Kuszálík Péter: Erdélyi hírlapok és folyóiratok. 1940–1989. Sajtóbibliográfia.*

*

A Közép-Európa Intézet könyvtára több szempontból sem nevezhető tipikus esetnek, legalábbis az átlagos magyar könyvtárfejlődést tekintve. Speciális finanszírozási formája és aktív részvétele a társadalomtudományi alaputatásokban különleges helyet biztosít számára a magyarországi könyvtárak palettáján. A különbözőség jegyeinek ugyanakkor nem szabad elnyomniuk a minden könyvtári gyűjteményre vonatkozó alapszabályt: a könyvtár feladata *elsősorban* a felhasználók igényeinek kiszolgálása, az összes többi tevékenységi forma akár járulékos elemnek is tekinthető. Könyvtárunk arra törekszik, hogy mindkét feladatának eleget tegyen a jövőben is.

Beérkezett: 1995. X. 18-án.

Könyv a szerzői jogról

Libraries and Copyright: a guide to copyright law in the 1990s címmel jelent meg *Laura N. Gasaway* és *Sarah K. Wiant* könyve, amely alapvető információkat nyújt mindazok számára, akik szerzői joggal védett anyagokkal dolgoznak. Egyebek mellett ilyen fejezeteket tartalmaz: a szerzői jog alapjai, a tisztességes használat, az engedélyezés, a számítógépes adatbázisok.

/NFAIS Newsletter, 36. köt. 8. sz. 1994. p. 95./

Vállalkozási információk

A *Data Times* és a *Real-World Intelligence* közös vállalkozási információs szolgáltatást kínálnak. A havi 500 dollárba kerülő, PC-re alapozott interaktív rendszer lehetővé teszi, hogy az előfizetők megcélazzák a számukra szükséges vállalkozási információt, automatikusan elvégzi a visszakeresést, segíti a használót, hogy a megtalált információt az üzleti versenyben hasznosítsa.

/NFAIS Newsletter, 36. köt. 11. sz. 1994. p. 130–131./